

**Türkiye’de Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak “Devletin Ülkesi ve Milletiyle
Bölünmez Bütünlüğü İlkesi”**

"Principle of Indivisible Integrity with The Country and Nation of the State" as
The Reason for The Political Party Closure in Turkey

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat USLU¹ - Av. Arb. Sevtap ANGUN²

Başvuru Tarihi: 20.03.2020

Kabul Tarihi: 15.04.2020

Makale Türü: Derleme

Öz

Demokratik sistemlerin vazgeçilmez ve hayati unsuru olan siyasi partiler, temsili demokrasinin yerine getirilmesinin yanı sıra, çağdaş demokrasinin temel niteliği olan “çoğulculuk” ilkesinin hayata geçirilmesinde de önemli rol üstlenmiştir. Türkiye’de Anayasa ve kanunlarda birtakım yasaklarla sınırlandırılan siyasi partiler, söz konusu sınırların ihlali nedeniyle kapatma davaları ile karşı karşıya kalmış ve bu davaların sonucunda ilgili partilere pek çok kez kapatma yaptırım uygulanmıştır. Hukukumuzda siyasi parti kapatma nedenlerine Anayasamızda açıkça yer verilmiştir. Bunlardan “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi nedeniyle verilen siyasi parti kapatma kararlarında Anayasa Mahkemesinin anılan ilkeyi çok katı uyguladığına ilişkin çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kapatma kararlarıyla ilgili olarak çeşitli ihlal kararları vermiştir. Anayasa Mahkemesi kararlarında bir taraftan bölünmez bütünlük ilkesinin korunmasına özen gösterirken, diğer taraftan da demokratik ilkelerin hayata geçirilmesini de gözetmelidir. Bu kapsamda ifade hürriyeti ve örgütlenme özgürlüğü hem 1982 Anayasası hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında korunan en önemli temel hakların ikisidir.

Anahtar Kelimeler: *Siyasi Partiler, Siyasi Partilerin Kapatılması, Bölünmez Bütünlük İlkesi, Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*

¹ Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, anayasa.hukuku@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7052-3961

² T.C. Ticaret Bakanlığı, Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, anguns@ticaret.gov.tr, ORCID: 0000-0002-9765-5868.

Abstract

Political parties, which are indispensable and vital elements of democratic systems, have played an important role in the implementation of the principle of “pluralism”, which is the basic feature of contemporary democracy, as well as the fulfillment of representative democracy. The limited number of political parties prohibited in the Constitution and law in Turkey, said that faced with due to the border closure cases of violations and closure many times the parties concerned as a result of this case was applied. The reasons for closing political parties in our law are clearly stated in our Constitution. There are various criticisms that the Constitutional Court applied the principle very strictly in the political party closure decisions made due to the principle of “indivisible integrity of the state with its country and nation”. The European Court of Human Rights has also issued several violation orders in relation to closure decisions by the Constitutional Court. In the Constitutional Court decisions, while paying attention to the protection of the principle of indivisible integrity, on the other hand, it should also consider the realization of democratic principles. In this context, freedom of expression and freedom of association are two of the most important fundamental rights protected under both the 1982 Constitution and the European Convention on Human Rights.

Keywords: *Political Parties, Closure of Political Parties, The Principle of indivisible Integrity, Constitutional Court, European Court of Human Rights*

Giriş

1982 Anayasası'nın 68/2 maddesinde de ifade edildiği üzere, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi olan siyasi partiler, demokratik sistemlerde seçmen iradesinin somutlaşmasına ve temsiline hizmet etmektedirler. Bu yönüyle siyasi partiler, siyasi karar alma sürecini etkileyebilmesinin yanı sıra ister iktidarda olsunlar ister muhalefette olsunlar siyasi iktidarın kullanımında da önemli roller oynamaktadır. Diğer yandan, halkın toplum sorunlar karşısında bilinçlendirilerek kamuoyu oluşturulması ile halktan gelen istek ve beklentilerin siyasi karar alma mekanizmalarında işlenmesine yardımcı olma rolünü de üstlenen siyasi partiler, çağdaş demokrasilerin temel yapı taşlarındandır.

Tarihsel süreçte öncelikle on dokuzuncu yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde, kısa süre sonra Birleşik Krallık'ta ilk örnekleri görülen siyasi partilerin uzunca bir zaman diliminde hukuki düzenlemelerin konusunu oluşturmamışlardır. Siyasi partiler bir yandan demokratik düzenin en temel unsurlarından birisi olarak kabul edilirken, diğer taraftan da özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki yaygın insan hakları ihlallerinden dolayı demokrasinin en tehlikeli düşmanı olabilecekleri de kabul edilmektedir. Nitekim bu durumu Fransız kamu hukukçusu G. Vedel, “*Demokrasi, siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz, ancak siyasi partiler yüzünden son bulabilir.*” ifadeleriyle dile getirilmiştir. G. Vedel'in bu sözünü doğrulayan en önemli örnekleri, Almanya Cumhurbaşkanı'ndan Adolf Hitler'in (20 Nisan 1889-30 Nisan 1945) Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei-NSDAP) ve İtalya Başbakanlarından Benito Amilcare Andrea Mussolini'nin (29 Temmuz 1883-28 Nisan 1945) Faşist Partisi'nin (Ulusal Faşist Parti- Partito Nazionale Fascista ve Cumhuriyetçi Faşist Parti-Partito Fascista Repubblicano) insanlığa yaşattıklarında görmek mümkündür (Coşar, 2009, s. 123).

K.T.,13.03.2003, E: 1999/1, K: 2003/1 künye bilgili kararında ifade ettiği üzere Türkiye Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) göre siyasi partiler; *“Belli siyasal düşünceler çerçevesinde birleşen yurttaşların özgürce kurdukları ve özgürce katılıp, ayrıldıkları kuruluşlardır. Kamuoyunun oluşumunda önemli etkisi olan partiler, yurttaşlarının istem ve özlemlerinin gerçekleşmesine çalışan ve siyasal katılımları somutlaştıran hukuksal yapılardır.”* Lipson siyasi partileri, üyelerinin ortak bir fikri savunduğu, bir liderliğin altında ortak siyasaları destekleyen, seçimli makamlarda temsil edilen teşkilat şeklinde tanımlamaktadır (Lipson, 1981, s. 31). 22/4/1983 Tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 3. Maddesine göre, *“Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmalarını ve açık propagandalarını ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.”*

Siyasi partilerin serbestçe kurulup iktidar yarışına katılması, demokrasinin ön koşullarından biri olması nedeniyle, siyasi partiler bazı güvencelerle donatılmış olup siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin usul ve kurallar da bu güvenceler arasında sayılmıştır. 1982 Anayasası'na göre siyasi partilerin kapatılmasıyla ilgili yetki AYM'dedir (Uygun, 2000, s. 256). Anayasa; siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacağını; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamayacağını; suç işlenmesini teşvik edemeyeceğini hüküm altına almıştır. Anayasa'nın bu amir hükümlerine riayetsizlik siyasi partilerin kapatılması sonucunu doğurmaktadır.

Siyasi partilere ilişkin yukarıda belirtilen yasaklı faaliyetler arasında yer alan *“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”* ya da *“üniter devlet”* ilkesi Anayasanın 3. maddesinde; *“Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.”* şeklinde ifade edilmiştir.

Siyasi partiler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 11. maddesinde hüküm altına alınan *“dernek kurma ve toplantı özgürlüğü”* kapsamında koruma şemsiyesi altındadır (Dinler, 2003, s. 127-128). Siyasi partilerin yasaklanması ve kapatılması ile ilgili AİHM'nin tutumu büyük ölçüde, Venedik Komisyonu'nun *“Siyasal Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Önlemler Hakkında Temel İlkeler”* adlı raporu doğrultusunda şekillenmiştir. Anılan rapora göre özetle; siyasi partiler yalnızca şiddet kullanılmasını savunması ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanması (ırkçılık, yabancı düşmanlığı, hoşgörüsüzlük vb.) hallerinde kapatılabilir. Ayrıca, kapatılmak istenen siyasi partinin oluşturduğu tehlikenin daha hafif önlemlerle giderilemeyecek olması ve parti kapatma önleminin demokratik düzen açısından başvurulacak son çare olması gerekmektedir (Uygun, 2000, s. 258-259).

1982 Anayasası'na göre siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanmaktadır. Anayasanın 69. maddesinde siyasi parti kapatma nedenleri olarak;

- Bir siyasi partinin tüzük ve programının Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı olması (Anayasa md. 69/5),
- Bir siyasi partinin Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin odağı durumuna gelmesi (Anayasa md. 69/6),
- Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması (Anayasa md. 69/10) gösterilmiştir.

Öte yandan, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu (SPK), Anayasanın 68. ve 69. maddelerinde yer verilen esaslar çerçevesinde siyasi partilerin kapatılması ile ilgili düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeler ışığında siyasi partilerin kapatılması ancak Anayasada hükme bağlanan yasaklara aykırılık durumunda söz konusu olabilmektedir.

Netice olarak, uluslararası sözleşmeler ile anayasal ve yasal düzenlemeler siyasi partilerin varlıklarını sürdürmelerini esas alıp, kapatılmalarını ise istisnai ve özel durumlarla sınırlı tutmaktadır. Böylece demokratik rejimin sağlıklı biçimde sürdürülmesi ve korunması amaçlanmıştır.

“Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi”ne Aykırılık Nedeniyle Siyasi Partilerin Kapatılması

Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesinin Anayasal Kökenleri

Devletin bütünlüğünün korunmasına ilişkin olarak kabul edilen ilk anayasal belge, 29 Eylül 1808'de Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın kimi Rumeli ve Anadolu âyanlarıyla İstanbul'da yaptığı toplantı sonrası imzalanan Sened-i İttifak'tır. Zira o dönemde Osmanlı Devleti merkezî otoritesinin taşrada fazla bir etkisi bulunmamaktaydı. Bu nedenle, Alemdar Mustafa Paşa, padişahın ve merkezi devletin taşrada otoritesini sağlamak için güçlü âyanlarla bir anlaşma yapmayı, belirtilen probleme çözüm olarak görmüştür. Sened-i İttifak ile devlet iktidarı resmi olarak sınırlandırılmış, âyanlar ile “fukara ve reayaya” sınırlı da olsa birtakım haklar tanınmıştır.

3 Kasım 1839 tarihinde Devlet Başkanı Padişah Abdülmecid döneminde Gülhane Parkı'nda okunan Tanzimat Fermanı, kanun egemenliğini kurmayı, idareyi yeniden düzene koymayı ve devletin yeniden güçlendirilmesini amaçlamaktaydı. Bu nedenle Tanzimat'ın asıl görevinin, dağılma halindeki kitlelerin yenilikler etrafında toplanarak ve devlet faaliyetlerinin hukuki güvence esasına dayandırılarak düzenin ve merkezi gücün yeniden kurulması olduğu değerlendirilmiştir.

Kelime anlamı unsurların birliği olan ittihad-ı anasır siyasetinin önemli parçalarından biri de 18 Şubat 1856'da Devlet Başkanı Padişah Abdülmecid döneminin anayasal belgesi İslahat Fermanı'dır. Bu Ferman ile Osmanlı Devleti'nde sınırlı da olsa eşitlik ve adalet ilkelerinin hayata geçmesi konusunda devlet güvencesinin sağlanması, özellikle dinsel ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Ayrıca, bununla Osmanlı tebaasının Padişaha sadakat bağlarının oluşturulması ve ortak toprağa dayalı yurtseverliğin meydana getirilmesi, dolayısıyla da etnik köken, dil, din vb. ayrımı yapılmaksızın bir Osmanlı milleti oluşturulması amaçlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet dönemine geldiğinde, 1876 Kânûn-i Esâsî'nin 1. maddesinde "Devlet-i Osmaniye"nin ülkesiyle bölünmez bir bütün olduğu ifade edilerek bölünmez bütünlük ilkesine vurgu yapılmıştır. Yine 8. maddede, hangi din veya mezhepten olurlarsa olsunlar, Osmanlı Devleti uyuğunda bulunan tüm kişilerin ayırım gözetmeksizin Osmanlı olarak kabul edileceği benimsenerek, Müslüman olmayan azınlıkların devlete bağlılıkları temin edilmeye çalışılmıştır.

Öte yandan, 1876 Kânûn-i Esâsî'de yer alan devletin bütünlüğü ilkesine 1921 ve 1924 Anayasalarında yer verilmemiş olmakla birlikte, bahsi geçen Anayasalarda bu ilkenin yer almamasının nedeni, bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin öncelikle "Hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlas ve istikbalini" gerçekleştirmeyi amaçlamasıdır. Ancak bu durum söz konusu ilkenin bu dönemde siyasal olarak var olmadığı anlamına gelmemektedir (Heper, 2014, s. 137-145).

Devletin bölünmez bütünlüğü ilkesi, Kurtuluş Savaşı döneminde yapılan kongrelerde ve yayınlanan bildirimlerde ifade edilmiş olsa da Cumhuriyet döneminde hukukumuzda ilk defa 1961 Anayasası ile anayasal bir ilke olarak girmiş olup 1982 Anayasasının pek çok maddesinde de anılan ilkeye yer verilmiştir. Her iki Anayasada da "Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür." şeklinde formüle edilen "dayanışmacılık", 1961 Anayasasında daha gevşek ve çoğulculuğu esas alan biçimde benimsenmişken, 1982 Anayasasında sadece duyguda değil aynı zamanda düşünce ve davranışta da tek vücut bir millet tasavvur edilmiştir. Ayrıca, 1961 Anayasasında yapılan 1971 değişikliği ile "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesi, temel hak ve özgürlükleri sınırlama sebebi olarak ilk kez getirilmiştir (Heper, 2014, s. 148).

1982 Anayasasının Başlangıç Bölümünde devletin bölünmez bütünlüğü vurgulanmış olup değiştirilemeyecek ve değiştirilmesi teklif edilemeyecek hükümler arasında yer alan 3. maddesinde ise; "*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.*" şeklinde ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra, Anayasanın 5, 14, 26, 28, 58, 68, 81, 103, 118, 122 ve 130. maddelerinde de söz konusu ilkenin yer aldığı görülmektedir.

SPK'da "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesine yönelik düzenlemeler; "Devletin teklifi ilkesinin korunması" başlıklı 80. maddesi, "Azınlık yaratılmasının önlenmesi" başlıklı 81. maddesi, "Bölgecilik ve ırkçılık yasağı" başlıklı 82. maddesi ve "Eşitlik ilkesinin korunması" başlıklı 83. maddesidir.

1982 Anayasasında ve SPK'da bölünmez bütünlük ilkesine çokça yer verildiği görülmekte olup bu durumun nedeni ülkemizin tarihsel geçmişine dayandırılmaktadır. Erdem'e göre Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla sonuçlanan süreç ve bu süreçte farklı kültüre, etnik kökene, dile ve dini inanca sahip grupların ayrılıkçı hareketlerde bulunması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda anayasasının hazırlanması aşamasında etkili olmuştur (Erdem'den aktaran Çam, 2017: 78). AYM de kararlarında üniter devlet ilkesinin korunması amacıyla isabetli olarak bölünmez bütünlük ilkesini katı bir şekilde yorumlamaktadır.

“Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi”yle İlgili İlke ve Kavramlar Üniter Devlet İlkesi

Devlet; ülke, millet ve egemenlik olmak üzere üç unsurdan meydana gelmektedir. Üniter devlette ise, devleti oluşturan bu üç unsur tektir; yani tek ülke, tek millet ve tek egemenlik söz konusudur. Bu unsurların bölünmez bütünlüğü üniter devlette, tek bir milletin tek bir ülke üzerinde tek bir egemenliğe sahip olması sonucunu doğurur. Bu noktada vurgulanması gereken üç husus (Gözler, 2000, s. 115-119);

- Üniter Devlet ilkesinin geçerli olduğu sistemde, ülkenin “il” ve “ilçe” gibi idari bölümlere ayrılabilmesi, ancak basit idari yetkilerin dışında bunların hiçbir zaman yasama ve yargı yetkilerinin olmayacağı (siyasi özerklik verilemeyeceği), ülkenin tamamında aynı hukukun uygulanacağı,
- Milleti oluşturan insanlar arasında din, dil, etnik köken, vb. gibi ölçütler açısından ayırım yapılamayacağı,
- Bir bütün olarak milletin tabii olduğu bu egemenlikte, egemenliğin kaynağı bakımından herhangi bir ayırım yapılamayacağıdır.

Anayasamızın 3. maddesinde düzenlenen; “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletleriyle bölünmez bir bütündür.*” hükmü ile üniter devlet sistemi benimsenmiş olup söz konusu madde değiştirilemeyecek ve değiştirilmesi teklif edilemeyecek hükümler arasında yer almaktadır.

Öte yandan, egemenlik yetkisinin paylaşımına göre devlet biçimleri arasında federal ve bölgesel devlet modelleri de yer almaktadır. Dikey kuvvetler ayrımı bağlamında federe devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu devlet biçimi olarak tanımlanabilen federal devletlerde yazılı ve katı bir anayasa ile yetki paylaşımı söz konusudur. Her bir federe devletin kendi yasama, yürütme ve yargı yetkisi bulunmaktadır. Bu nedenle federal devlet ile federe devletler arasında hukuk birliği bulunmamaktadır. Bölgesel devletlerde, etnik, kültürel veya ekonomik vb. sebepler dolayısıyla bazı bölgelere yasama ve yürütme yetkisi anlamında birtakım siyasi özerklikler tanınmıştır. Bölgesel devletlerde de federal devletlerdekine paralel şekilde egemenlik yetkisinin paylaşımı söz konusu olsa bile, yalnızca yasama yetkisi bölge yasama organlarına verilmiştir. Üniter devletlerde ise “idarenin bütünlüğü” ilkesi gereği tek yapılı sistem korunarak, merkezi ve yerel idare arasında vesayet ilişkisi kurulmuştur (Uslu, 2019a, s. 5-6; Uslu, 2019b, s. 1-2).

Ülke Bütünlüğü Kavramı

Devleti oluşturan unsurlardan biri olan ülke, insan topluluğunun üzerinde yaşadığı, sınırları belirli toprak parçasıdır. Kara, hava ve su sahalarından meydana ülke ile devlet arasında sıkı bir bağ olup devlet, kendisini oluşturan ülke üzerinde egemenliğini kuran en üstün otoritedir (Öztürk, 2018, s. 246). Ülkemiz açısından bu husus Duman’ın (2001, s. 485) ifadesiyle; “*Türk Ulusunun ülkesine ‘Türkiye’ adı verilmektedir. Anadolu ve Trakya topraklarından oluşur. Misak-ı Milli sınırlarıdır. Türk Ulusunun bütün maddi ve manevi gücüyle kazanılmıştır. Uluslararası sözleşme ve andlaşmalarla sınırları belirlenmiş ve tanınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, egemenlik haklarını ‘Türkiye’ adı verilen ülke üzerinde kullanmaktadır.*” şeklinde ifade edilmiştir.

“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi, ülke bütünlüğü ve millet bütünlüğü olmak üzere iki unsuru içinde barındırmaktadır. Esasen bu iki unsur birbirinden bağımsız anlamlar içerse de, AYM 23.11.1993 tarihli ve E:1993/1 (SPK), K:1993/2 sayılı kararında; ülke bütünlüğünün hedef alınmasının, ulus bütünlüğünü, ulus bütünlüğünün hedef alınmasının, ülke bütünlüğünü bozacağını ifade ederek söz konusu iki kavramı bağdaştırır şekilde yorum yapmıştır.

Anayasanın 3. maddesinde, Türkiye Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu maddede yer verilen ülke bütünlüğü kavramı ile kastedilen ve aynı zamanda yasaklanan dört fiil; ülke topraklarının yabancı bir devlete devredilemeyeceği, devletten ayrılamayacağı, parçalanıp üzerinde birden fazla devlet kurulamayacağı ve başka bir devletin ülkesi haline gelemeyeceğidir (Gözler, 2009, s. 84). Dolayısıyla ülkenin bölünmez bütünlüğü ilkesi, federal devlet biçimini yasaklayarak, dikey kuvvetler ayrılığına ya da federalizme kapıyı kapatmıştır.

Konuya ilişkin olarak SPK'nın “Devletin tekliği ilkesinin korunması” başlıklı 80. maddesinde; siyasi partilerin, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı Devletin tekliği ilkesini değiştirme amacını güdemeyecekleri ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamayacakları hüküm altına alınarak, Anayasaya paralel şekilde, devletin tekil yapısının değiştirilemeyeceği hususu vurgulanmıştır.

Millet Bütünlüğü Kavramı

Devleti oluşturan unsurlardan diğeri millettir. Ülke üzerinde yaşayan ve devletin üzerinde egemenlik sahibi olduğu insan topluluğu millet olarak adlandırılmaktadır.

Anayasamızın 3. maddesi, ülkenin yanı sıra milletin bölünmez bütünlüğü ilkesini de esas almıştır. Milletin bölünmez bütünlüğünden kasıt, milleti oluşturan insanlar arasında dil, din, ırk, etnik köken vb. yönlerden ayırım yapılamaması, söz konusu özellikler bakımından egemenlik yetkisinin kullanılmasında farklılık yaratılmamasıdır. Nitekim “*Türk Ulusu, ırkçılık anlayışı üzerine kurulmamıştır. Ulusu oluşturan etnik öğelerin ayrı ulus olarak kabulü doğru olmaz. 'Ben Türk'üm' demek, hukuki ve siyasi yönden Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bir yurttaşı, Türk Ulusunun bir bireyi olma anlamına gelir (Duman, 2001, s. 483).*”

Bu itibarla, Anayasamız ülke bütünlüğü kapsamında yer bakımından federalizmi yasakladığı gibi, millet bütünlüğü kapsamında cemaatler veya toplumlar açısından federalizmi de yasaklamıştır (Gözler, 2009, s. 84).

Millet bütünlüğü kavramı hakkında SPK'nın 81, 82 ve 83. maddelerinde düzenlemeler yer almaktadır. “Azınlık yaratılmasının önlenmesi” başlıklı 81. maddede, siyasi partilerin;

- Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyecekleri,
- Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemeyecekleri ve bu yolda faaliyette bulunamayacakları,

- Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanamayacakları,
- Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamayacakları ve dağıtamayacakları,
- Bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalamayacakları hükme bağlanmıştır.

Söz konusu hüküm, Anayasada korunan millet bütünlüğü ilkesinin anlamını aşar şekilde düzenlendiği ve siyasi partileri bu korumanın amacını aşar şekilde yasaklamaya maruz bıraktığı yönlerinden eleştirilmişse de (Can ve Koçak'tan aktaran; Çam, 2017, s. 84) bu görüşün isabetli olmadığı değerlendirilmektedir.

Millet bütünlüğünün korunmasıyla ilgili diğer yasaklar; “Bölgecilik ve ırkçılık yasağı” başlığını taşıyan 82. madde ile “Eşitlik ilkesinin korunması” başlıklı taşıyan 83. maddedir.

Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesinin Korunması İle İlgili Siyasi Partiler Kanunu'nda Yer Alan Yasaklar

“Devletin ülkesi ve milletleriyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi, 1982 Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında olduğu gibi, siyasi partilerin eylem ve faaliyetlerinin sınırlandırılmasında da etkili olan bir ilkedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, 1982 Anayasasında Başlangıç kısmında yer alan, “*Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa...*” hükmünden itibaren pek çok maddede bölünmez bütünlük ilkesi vurgulanarak anayasal düzel söz konusu ilke temelinde şekillendirilmiştir.

Anayasanın 68. maddesinde siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletleriyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı belirtilmiştir. Anılan ilke ile ilgili olarak SPK'daki; “Devletin teklifi ilkesinin korunması”, “Azınlık yaratılmasının önlenmesi”, “Bölgecilik ve ırkçılık yasağı” ve “Eşitlik ilkesinin korunması” madde başlıklarıyla düzenlenen hususlar, Kanunun “Milli Devlet Niteliğinin Korunması” başlıklı İkinci Bölümünde siyasi partiler için öngörülen yasaklar kapsamında sayılmıştır.

Devletin Teklifi İlkesi'nin Korunması

SPK'nın 80. maddesine göre; siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı Devletin teklifi ilkesini değiştirme amacını güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar. SPK'daki bu hükmün Anayasadaki ifadesi; “Türkiye Devleti ülkesi ve milletleriyle bölünmez bir bütündür.” şeklindeki 3. madde hükmüdür.

Söz konusu ilke devlet açısından, tek olan egemenliğin yine millet ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısı ile bütünleşmesi hukuki sonucunu doğurur. Bunun doğal sonucu olarak da, federatif sistem olanaksız hale gelerek devletin iç yapısında birden fazla egemen devletin bulunması durumu söz konusu olmaz (Koçak, 2003, s. 77).

AYM, Sosyalist Parti (SP), Halkın Emek Partisi (HEP), Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Sosyalist Türkiye Partisi (STP) ve Demokrasi Partisi (DP) gibi partilere ilişkin verdiği kapatma kararlarında, devletin tekliğini bölünmez bütünlük ilkesinin temel unsurlarından biri olarak vurgulamış ve üniter devlet yapısını ülkemizin tarihsel geçmişine ve koşullarına dayandırarak açıklamıştır. Nitekim AYM, Sosyalist Parti ile ilgili verdiği 10.07.1992 tarihli ve E:1991/2 (SPK), K:1992/1 sayılı kararında;

“...Bölünmez bütünlük ilkesi, devletin bağımsızlığını ülke ve ulus bütünlüğünün korunmasını da kapsar. Kuruluşundan beri tekil devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu tarihsel niteliği Anayasa'lara yansımış olup korunması konusunda güçlü yaptırımlar getirilmiştir. Özen ve duyarlılıkla sürdürülen yapı, ulusun varlık nedeni olup başka ülkelerin koşulları ile bir tutulamaz. Bu temel ilkedен ödün verilemez. Gerçekte olmayan bir insan hakkı sorunu ileri sürülerek, devleti parçalamaya yönelik bir girişime, azınlık bulunduğu bahanesi dayanak yapılamaz. Tekil devlet esasına göre düzenlenen Anayasa'da federatif devlet sistemi benimsenmemiştir. Bu nedenle Siyasi partiler, Türkiye'de federal sistem kurulmasını savunamazlar. Devlet yapısında "bölünmez bütünlük" ilkesi; egemenliğin, ulus ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısıyla bütünleşmesini gerektirir. Ulusal devlet ilkesi, çok uluslu devlet anlayışına olanak vermediği gibi böyle düzende federatif yapıya da olanak yoktur...” gerekçelerine yer vererek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri tekil devlet olduğunu ve bölünmez bütünlük ilkesinden ödün verilemeyeceğini vurgulamış olup siyasi partilerin Türkiye'de federal sistem kurulmasını savunmaları yasaklanmıştır.

Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısının tartışılmasının yasaklandığı hususu, AYM'nin 19.07.1995 tarihli ve E:1993/4 (SPK), K:1995/1 sayılı kararında; *“...Siyasî Partiler Yasası'nın 80. maddesi ile, partilerin ve parti yetkililerinin Türkiye Cumhuriyetinin bölünüp parçalanmasına yol açacak, Devletin tekil yapısını değiştirecek tarzda görüşler ileri sürmesi ve faaliyette bulunması yasaklanmaktadır. Davalı Parti'nin özellikle, Kürtlerin üniter devlet içinde yaşamaktan bağımsız devlet kurmaya kadar çeşitli alternatif yaşam biçimlerini seçmekte özgür olmalarının gerektiğini belirtmesi ve Kürtlerin istiyorlarsa Türk Devletinden ayrı bir devlet kurabileceklerini savunması böylece devletin tekliği ilkesine aykırı faaliyette bulunması Siyasî Partiler Yasası'nın 80. maddesine açık aykırılık oluşturmaktadır.”* şeklindeki ifadelerle belirtilmiştir.

Ancak AYM'nin üniter devlet yapısının tartışılmayacağı ve federatif sistemin savunulamayacağına dair kararları doktrinde eleştiri konusu olmuştur. Zira Uygun'a göre (Uygun'dan aktaran; Koçak, 2003, s. 80) bir ülkeye ait siyasal nitelikler değişmez kesinlikler olmayıp ulusal birliğin sağlanması, bir dönem üniter devlet modelinin uygulanmasını gerektirebileceği gibi, başka bir dönem aynı amaca federal sistem benimsenerek de ulaşılabilir. Kısacası bu düşünceye göre, koşulların değişmesiyle ulusun kendinden önceki örgütlenme biçimleri yerini, daha büyük veya küçük toplum modellerine bırakabilecektir. Yine Özbudun da (Özbudun'dan aktaran; Koçak, 2003, s. 80), SPK'nın 80. maddesindeki yasağın Anayasadaki “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesinin bir uzantısı olmadığını belirterek, bir partinin federalizmi veya bölgesel yönetimi savunmasının, devlet ve ulus bütünlüğünü yıkmayı amaçladığı anlamına gelmeyeceğini ileri sürmüştür. Ne var ki, gerek federalizm yönündeki talepler gerekse de bölgesel yönetim istekleri sonuç olarak siyasi özerklik taleplerini de beraberinde getireceğinden, anılan isteklerin “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi”yle bağdaşdığını söylemek mümkün değildir.

Azınlık Yararılmasının Önlenmesi

SPK'nın 81. maddesinin a) bendine göre göre; siyasi partilerin, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmeleri yasaklanmıştır. Söz konusu yasak esasen Anayasa'nın "Kanun önünde eşitlik" başlıklı "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." şeklindeki 10. maddesi hükmü ve bu hükme benzer şekilde SPK'da düzenlenen "Eşitlik ilkesinin korunması" başlıklı 83. maddesi hükmü ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla, her iki madde hükmü göz önüne alındığında, tüm yurttaşlar dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin eşit olduğuna göre, SPK'nın 81. maddesinde siyasi partiler için öngörülen yasak, belirtilen niteliklerin farklılığından kaynaklı azınlıkların bulunduğunu ileri sürmektir.

Yine SPK'nın 81. maddesinin b) bendi uyarınca; siyasi partilerin, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını gütmeleri ve bu yolda faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır.

Azınlık yaratılması yasağı ile ilgili anılan maddenin c) bendinde devamla; siyasi partilerin, tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanmaları, Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanmaları ve dağıtmaları, bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalmaları yasaklar arasında sayılmıştır.

SPK'nın 81. maddesi ile Anayasada düzenlenmiş olan millet bütünlüğü kavramının somutlaştırılması ve siyasi partilerin azınlık yaratmalarının yasaklanması istenilmiş ise de, anılan kanun hükmü, Anayasadaki siyasi parti yasaklarını genişlettiği ve durumun sosyolojik boyutunun dikkate alınmadığı yönlerinden eleştirilmiştir. Nitekim bu eleştirilerde, siyasi partilerin sosyal gerçekliği göz önüne alarak ülkede azınlık bulunduğunu ileri sürmelerinin, ülkenin ve milletin bütünlüğü ilkesine aykırılıkla özdeş olmadığı ifade edilmiştir. Tanör, madde hükmünün mantığa ve kültüre saygı açısından pek hazin bir durumda olduğunu belirterek, maddenin b) bendinde yer alan düzenlemenin ise, başka kültürlerin korunması amacının güdülmesini bile cezalandırarak kültür jenosidi çağrışımı uyandırdığını vurgulamıştır (Tanör'den aktaran Ercan, 2016, s. 64).

Yukarıda yer verilen madde hükmünde belirtilen yasaklar, özgürlükçü, çoğulcu demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olması ve totaliter yaklaşımı anımsatması gibi sebeplerle doktrinde pek çok eleştiriye maruz kalsa da, AYM tarafından verilen kararlarda anılan madde paralelinde hüküm tesis edilmiş, bu maddenin ihlali gerekçesiyle birçok partinin kapatılmasına karar verilmiştir. Nitekim AYM'nin 23.11.1993 tarihli ve E:1993/1 (SPK), K:1993/2 sayılı kararındaki; "...Maddenin (a) bendinde siyasal partilere, ulusal ya da dinsel kültür veya ... ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek yasaklanmıştır. Lozan Antlaşması ile kabul edilen azınlıklar bu yasağın dışındadır. Bilindiği gibi ülkemizde azınlıklar konusu öncelikle 24.7.1923 tarihli Lozan Antlaşması ile düzenlenmiş ve sadece "Müslüman olmayanlar" azınlık kapsamına dahil edilmişlerdir. Müslüman olmayanlara da Müslümanlara sağlanan medeni ve siyasî haklardan yararlanma imkânı verilerek yasalar önünde din ayırımı

yapılmaksızın herkesin eşit olduğunu belirtmek amacıyla böyle bir düzenlemeye gidilmiştir. Bundan ayrı olarak, 18.10.1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasında, Türkiye'de yaşayan Bulgarların azınlık sayılmaları kabul edilmiş ise de, yeni Türk devletinin lâik mevzuatı kabul etmesinden sonra bu kimseler azınlık statüsünden kendiliklerinden vazgeçmişlerdir. Türkiye'deki hukuk sisteminde bu iki antlaşma ile kabul edilenlerin dışında bir azınlık yoktur.” şeklindeki ifadelerden de görüleceği üzere, Yüksek Mahkeme'ye göre, Lozan Antlaşması ve Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasında sayılanlar dışında Türkiye'de azınlık bulunmamaktadır. Mahkemece verilen söz konusu kararda, azınlık bulunduğunu ileri sürmenin yasaklandığı vurgulanarak, “azınlık yaratma” deyiminin ancak “bir vatandaş topluluğunda azınlık hukukundan yararlanmaları gerektiği düşüncesini yaratma” şeklinde yorumlanabileceği belirtilmiştir.

Bölgecilik ve Irkçılık Yasağı

SPK'nın 82. maddesi uyarınca siyasi partilerin, bölünmez bir bütün olan ülkede, bölgecilik veya ırkçılık amacını gütmeleri ve bu amaca yönelik faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. Söz konusu hükmün amacı, bir siyasi partinin yalnızca belirli bir bölgeyi ya da ırkı esas alan politikalar izlemesinin önüne geçilmesidir. Zira aksine uygulama, diğer bölgelerin ve farklı etnik kökene sahip vatandaşların da bölgeci ve ırkçı temelli davranışlar sergilemesi gibi çağdaş siyasal sistemlerde istenmeyen sonuçlara yol açabilir.

Bölgecilik ve ırkçılık yasağı esasen SPK'daki “Azınlık yaratma yasağı” ile yakından ilgili olup anılan hükmün daha somutlaştırılmış hali olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim SPK uyarınca bir ülkede dil, din, ırk, mezhep gibi çeşitli nedenlere dayalı azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek yasak olduğu gibi, bu niteliklere dayalı bölgecilik amacını güderek faaliyette bulunmak da yasaktır.

AYM'nin 30.11.1993 tarihli ve E:1993/2 (SPK), K:1993/3 sayılı kararında “Bölgecilik ve ırkçılık yasağı” şu şekilde ifade edilmiştir: “Anayasa'daki ulus bütünlüğü ilkesinden uzaklaşıp, Türk ve Kürt Ulusları ayırımına gidilemez. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, tek bir devlet ve tek bir ulus vardır, birden çok ulus yoktur. Türk Ulusu içinde değişik kökenli bireyler olsa da hepsi Türk Ulusu bütünlüğü içindedir. Tarihsel bir gerçek olan "Türk Ulusu" olgusu yerine ırkçılığa dayanan ayrımlar ve Türk vatandaşlığı niteliğini değiştiren savlar geçersizdir. Anayasa, bölgeler için özerklik ve özyönetim adı altında ayrılık getiren yöntemlere-biçimlere kapalıdır.” Söz konusu karardan görüleceği üzere Yüksek Mahkeme'ye göre, köken veya etkin köken farkı gözetilmeksizin Türk ulusunun alt bölümlere ayrılması mümkün olmayıp, Türk vatandaşlarından oluşan Türk ulusu tekil bir kategoridir.

Eşitlik İlkesinin Korunması

Siyasi partiler açısından eşitlik ilkesine aykırılık yasağı SPK'nın 83. maddesinde yer alan; “siyasi partilerin, herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu prensibine aykırı amaç güdemeyeceği ve faaliyette bulunamayacağı” yönündeki hüküm ile açıklanmıştır.

SPK'nın 78. maddesinde “Demokratik Devlet düzeninin korunması ile ilgili yasaklar” madde başlığında yer verilen “siyasi partilerin;...dil, ırk, renk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacını

güdemeyecekleri veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamayacakları; ...Bölge, ırk, belli kişi, aile, zümre veya cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamayacakları veya adlarını kullanamayacakları” yolundaki düzenlemesi ile 83. maddedeki eşitlik ilkesinin korunması hükmü, birbiriyle benzerlik arz etmektedir. SPK’da eşitlik ilkesi ile ilgili bu ve buna benzer pek çok hükme yer verilmesinin dayanağı, Anayasanın 10. maddesindeki “Kanun önünde eşitlik” ilkesidir. Yine Anayasanın 68. maddesinde, siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin eşitlik ilkesine aykırı olamayacağı hususu hükme bağlanmıştır.

AYM’nin, “...ulus olmanın koşullarından biri de hukuk ve yargı birliğinin sağlanmasıdır. Hukukun din, mezhep ve etnik farklılıklara değil, çağdaş değerlere göre düzenlenmesi gerekir.” gerekçelerine yer vererek Refah Partisi hakkında verdiği 16.01.1998 tarihli ve E:1997/1 (SPK), K:1998/1 sayılı kapatma kararına ilişkin AİHM’ce yapılan değerlendirmede, başvuru partinin savunduğu “inanca dayalı çok hukuklu sistem”in AİHS’nin 14. maddesi ile güvence altına alınan “hak ve özgürlüklerden yararlanmada bireyler arası ayrımcılık yasağı”na, dolayısıyla hukuk önünde eşitlik ilkesine aykırılık teşkil ettiği sonucuna varılmıştır (Koçak, 2003, s. 73).

Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde “Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü” İlkesi

Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatmaya ilişkin verdiği bir çok kararda gerekçe olarak “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi” gösterilmiştir.

Anayasamızın 3. maddesinde yer verilen üniter devlet ilkesinin kapsamı AYM tarafından verilen kararlarda geniş yorumlanmış, ilkeye ilişkin dokunulmaz alanlar belirlenirken siyasal alan ise oldukça dar yorumlanmıştır. Kararlarında isabetli olarak katı bir üniter devlet ilkesi yaklaşımını benimseyen AYM, sözelimi haklı olarak federalizmi veya buna benzer oluşumları öneren siyasal söylemleri yasak kapsamında değerlendirmiştir. Nitekim Yüksek Mahkeme tarafından verilen 23.11.1993 tarihli ve E:1993/1, K:1993/2 sayılı kararda; “Kimi siyasal nedenlerle dış etkenlerden kaynaklanan, kimi varsayım, yorum ve bahanelere dayanan, insan hakları ve özgürlük savlarıyla yoğunlaştırılan sakıncalı amaçlara geçerlik tanınmaz. Devlet ‘tek’dir, ülke ‘tüm’dür, ulus ‘bir’dir.” şeklindeki ifadeler yer verilmesi Mahkemenin söz konusu tutumunu kanıtlar niteliktedir (Kaya, 2016, s. 29-30).

AYM kararlarında “bölünmez bütünlük” ilkesini; ulus, devlet, vatandaşlık, Türk/Atatürk milliyetçiliği, ırkçılık, üniter yapı, resmi dilde birlik kavramları kapsamında değerlendirmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, Mahkeme verdiği kararlarda; “Devlet tektir, ülke tümüdür, ulus birdir.” hususunu vurgulamıştır.

AYM tarafından verilen kararlarda “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesi kapsamında değerlendirme yapılırken; azınlık yaratılması, bölgecilik ve ırkçılık yapılması yasaklanmış ve eşitlik ilkesi vurgulanmıştır. Bu bağlamda, eşitlik ilkesi çerçevesinde dini inanç ve kökeni fark etmeksizin her yurttaş, Türk milleti tanımı kapsamında bulunmaktadır. Anılan Yüksek Mahkeme’nin 16.06.1994 tarihli ve E:1993/3, K:1994/2 sayılı kararında; “Devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü kuralı, azınlık yaratılmamasını, bölgecilik ve ırkçılık yapılmamasını ve eşitlik ilkesinin korunmasını içermektedir. “Egemenlik” ve ‘devlet’ kavramlarının, ‘ulus’ kavramıyla bütünleşmesi, devletin herhangi bir etnik kökenden gelenlerle ya da herhangi bir toplumsal sınıfla özdeşleştirilmesine engeldir. Bunun nedeni; ulusun çeşitli

toplumsal sınıflardan oluşmasına karşın sınıflar üstü bir kavram olmasıdır. Bunun için, egemenliğin kullanılmasını tek bir toplumsal sınıfa bırakan ya da bir toplumsal sınıfa egemenliğin kullanılmasından alıkoyan veya egemenliği bölen düzenlemeler bölünmez bütünlük ve tekel devlet ilkesine ters düşer. Anayasa'daki 'Türk Milleti' tanımı içinde dinsel inanç ve etnik kökeni ne olursa olsun her yurttaş tam eşitlikle yer almakta, bu tanım köken özelliklerinin açıklanıp kullanılmasını asla yasaklamamaktadır. Tersine savlar, yapay halk ulus nitelermeleri, bölücülük ve ayrımcılık özendirmeleri olmaktan öteye geçemez. Demokrasi, demokrasiyi yıkarak savunulamayacağı gibi demokrasi, demokrasiye karşı ve onu yok etmek için de kullanılmaz. Demokratik haklar, despotizme araç yapılamaz." ifadelerine yer verilmiştir. Kararda belirtilenin aksine düşüncelerin bölücülük ve ayrımcılık özendirmeleri olabileceğine işaret edilmiştir. Nitekim AYM, "kürt halkı, halkların barış içinde yaşaması" gibi söylemleri de "bölünmez bütünlük" ilkesine aykırı görerek, bölücülüğe sebep olunduğu gerekçesiyle ilgili siyasi partilere kapatma yaptırımını uygulamıştır (Yavuz ve Özgül, 2016, s. 19-20).

"Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesine aykırılık nedeniyle siyasi parti kapatılması kararlarının ilk örneği olarak, AYM'nin 20.07.1971 tarihli ve E:1971/3, K:1971/3 sayılı kararı anılabilir. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kapatılmasına yönelik bu kararda Yüksek Mahkeme, siyasi partilere getirilen "azınlık yaratma yasağı"na vurgu yaparak;

".... davalı Türkiye İşçi Partisi, Anayasa'nın 57. maddesinin birinci fıkrasının ilk cümlesinin (Siyasî partilerin.... faaliyetleri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır.), 648 sayılı Siyasî Partiler Kanununun dördüncü kısmında yer alan 89. maddesinin (Siyasî Partiler, Türkiye 'Cumhuriyeti ülkesi üzerinde millî veya dinî kültür farklılıklarına yahut dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler. Siyasî partiler Türk dilinden ve kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veyahut yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler.) kurallarına aykırı davranmış bulunmaktadır. Bu ilkelere aykırı davranan bir partinin ise, Anayasa'nın 57. maddesinin birinci fıkrasının son cümlesinin (Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.) kuralı ile 648, sayılı Siyasî Partiler Kanununun 111. maddesinin 2 sayılı bendinin, (Parti Genel Kongresince veya Merkez Karar Organı veya Merkez Yönetim Organınca bu kanunun dördüncü kısmında yer alan maddelerin hükümlerine aykırı karar alınması ya da genelge veya bildiriler yayınlanması durumunda Anayasa Mahkemesince siyasî partinin kapatılmasına karar verileceğini) bildiren kuralı uyarınca temelli kapatılması gerektiğinden, davalı parti temsilcilerinin savunmalarının reddi ile Türkiye İşçi Partisinin temelli kapatılmasına, 648 sayılı Kanunun 115. maddesinin gerekleri yerine getirilmek üzere kararın örneklerinin Başbakanlığa İçişleri ve Maliye Bakanlıkları ile Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine karar verilmelidir." ifadelerine yer vermiştir.³

Buna karşın AYM'nin, Hak ve Özgürlükler Partisi'nin (HAK-PAR) kapatılması talebiyle açılan davada; siyasi partilerin demokratik rejimin olmazsa olmaz ön koşulu olduğu, bunların ülke sorunlarına kendilerine göre çözüm önerileri getirebilmelerinin demokratik siyasi yaşamın doğal sonucu olduğu ve Anayasa koyucunun siyasi partilerin varlığını sürdürmesini esas alıp kapatılmalarını ise ayırık tuttuğu hususlarına vurgu yaparak verdiği 01.07.2008 tarihli ve E:

³ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılan ve Anayasa Mahkemesi'nin 20.7.1971 tarihli ve E.1971/3, K.1971/3 sayılı kararıyla Türkiye İşçi Partisinin temelli kapatılmasına karar verilen davanın, davalının lehine yargılamanın yenilenmesi yoluyla yeniden görülmesi ve Partinin temelli kapatılmasına ilişkin kararın kaldırılmasına karar verilmesi talebi de AYM tarafından reddedilmiştir. Bkz.: 14.02.2018 tarihli ve E: 2018/2 (Değişik İşler), K: 2018/1 sayılı karar, R.G. Tarih-Sayısı: 3.4.3018 - 30380.

2002/1, K: 2008/1 sayılı kararında;

“Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırılığı değerlendirilirken, Anayasa'nın siyasi partilere verdiği özel önemi vurgulayan diğer kurallarının da göz önünde bulundurulması gerekir. Bu nedenle, siyasi partilerin, Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülen tüzük ve programlarındaki söylemlerinin demokratik yaşam için doğrudan açık ve yakın tehlike oluşturmaması durumunda, bunların ifade özgürlüğü kapsamında kaldığının kabulü gerekir. Demokratik rejimin tüm kurum ve kurallarıyla özümsemiği ülkelerde de rejim için ciddi bir tehlike oluşturmadıkça siyasi partilerin kapatılmasına olur verilmediği gözetildiğinde çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkma hedefini esas alan Anayasamızın da salt ifade özgürlüğü kapsamında kalan tüzük ve program düzenlemesini kapatma nedeni saydığını kabul etmek olanaklı değildir.

Tüzük ve Programında HAK-PAR'ın, genel olarak adem-i merkeziyetçi bir yönetime ağırlık verdiği, Türkiye'nin temel sorunu olarak kabul ettiği Kürt sorununu hak eşitliği temelinde çözmeyi seçmenine vaadettiği görülmektedir.

Tüzük ve Programında ifade edildiği biçimde Parti'nin, Kürt sorunu olarak ele alıp değerlendirdiği soruna, kendine göre çözüm önerileri getirmesi, vatandaşlık temelinde ulus kavramının reddi olarak nitelendirilemez. Kapatma davasının Parti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra açıldığı da gözetildiğinde, belli bir sorunun varlığına ve buna dair çözüm önerilerine ilişkin ifadelerin demokratik bir rejimde düşünce ve ifade hürriyeti kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Gerek iddianamede gerekse sonraki aşamalarda, Parti'nin söz konusu amaçları gerçekleştirmek için Anayasa dışı bir yöntemi uygulayacağına ilişkin herhangi bir kanıt da yer verilmemiştir.” gerekçeleri ile söz konusu partinin kapatılması talebini reddetmiştir. Anılan karara göre AYM siyasi parti söylemlerini, demokratik yaşam için doğrudan açık ve yakın tehlike oluşturmadıkça ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmektedir.

AYM'nin Sosyalist Parti (SP) ile ilgili 10.07.1992 tarihinde verdiği E:1991/2, K:1992/1 sayılı kararında, söz konusu partinin dava konusu yayın ve konuşmalarında geçen kimi söylemleri ve tanımlarına dair yapılan değerlendirmede Mahkemece, “bölünmez bütünlük” ilkesine aykırılık teşkil eden aşağıdaki durumlar tespit edilmiştir:

“‘Kürt Milleti-Kürt Halkı-Kürt İlleri’ tanımlarını kullanmak ve bir sav olarak gündeme getirip, konuyu gerçek yönleriyle bilmesi olanaksız kimseleri kışkırtarak suça itmek Anayasa'ya aykırı bir eylemdir. (...)

‘Özel savaş’ nitelemesi de özel amaçlıdır. Devletin başlattığı bir olay ve savaş yoktur. Her yurttaşın her yerde ve her zaman karşılaşılabileceği durumlar bahane edilerek terör yoluyla devlet parçalanmak, ülke bölünmek istenmektedir. (...)

‘Kürt halkı ayağa kalkıyor, kimliğini eylemiyle kabul ettiriyor. Newrozunu kutluyor. Ezilen Kürt anayasa yapıyor, kanun yapıyor’ sözleriyle ayaklanma, yakıp yıkma, kendiliğinden anayasa ve yasa düzeyinde işlem yapma gibi hukuk dışı oldu bittiler övülmektedir. Parti, suç olan eylemi övemez. Suç olan eyleme özendirmez, suç olan eylemi kışkırtamaz.”

Yine Anayasa Mahkemesinin Demokratik Toplum Partisi (DTP) hakkında verdiği 11.12.2009

tarihli ve E:2007/1, K:2009/4 sayılı kararında;

“Ulus ve ülke bütünlüğüne karşın, davalı Parti tarafından Türk ve Kürt Ulusları biçiminde bir ayırımın yapılması, “Kürt sorununun çözümü” için terör örgütü ile onun başı Abdullah Öcalan’ın muhatap alınması ve onun tarafından önerilen politikaların uygulanması gerektiğinin belirtilmesi, parti teşkilat binalarında terör örgütüne ait bayrak, doküman ve yasak yayınlara yer verilmesi, terör örgütü başı ve militanlarına ait poster ve resimlerin asılması, çeşitli bahane ve vesilelerle düzenlenen kongre, miting, toplantı ve gösteriler ile örgüt mensupları için düzenlenen cenaze merasimlerinin terör örgütünün propaganda alanına dönüştürülmesi veya dönüştürülmesine göz yumulması, terör örgütü ile bağlantıları mahkeme kararlarıyla saptanan kimselerle araya mesafe koymak, gerektiğinde disiplin yaptırımı uygulamak yerine parti adına söz söyleme yetkisi olan görev ve pozisyonlara getirme gibi davranışlar Anayasa’nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında belirtilen “Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine aykırılık teşkil eden eylemlerdir. Söz konusu eylemleriyle davalı Parti şiddeti kışkırtan, elverişli hale getiren, terör eylemlerini siyasi nitelikli eylemler olarak tanımlayan ya da destekleyen, bu tür eylemleri teşvik eden, bunları gizleyen ya da bu tür eylemlere katılan, parti teşkilat binalarını terör örgütüne ve onun propaganda malzemelerine açan bir siyasi partiye dönüşmüştür.” hususları vurgulanarak bölünmez bütünlük kavramı tartışılmıştır. Partinin eylemleri yanında PKK terör örgütüyle olan bağlantıları da değerlendirilmiş ve “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiğinden bahisle anılan partinin kapatılmasına karar verilmiştir.

Netice itibariyle, AYM’nin “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi”ne aykırı olarak kabul ettiği durumlar özetle;

- Ülke ve millet bütünlüğünü bozucu veya dolaylı da olsa bu anlama gelebilecek türden davranışta bulunmak ya da sözler söylemek,
- Türkçe dışında farklı dilleri kullanan kesimlerin varlığını ileri sürerek bunlar için haklar ya da güvenceler talep etmek,
- Türkiye’de ulusal bütünlüğünün sağlanmamış olduğunu, azınlıkların varlığını ve ulusal farklılıkların bulunduğunu ileri sürmek,
- Atatürk milliyetçiliğine karşıt görüşler bildirmek,
- Federasyonu, bölgeler için özerklik ya da özyönetim sistemlerini savunmak, eşdeyişle siyasi özerklik talep etmek,
- Egemenliği bir sınıfa ya da zümreye özgüleyerek “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesinin vazgeçilmez unsurları olan ortak dil, kültür, eğitim ve Atatürk Milliyetçiliği kavramlarını yok saymak,
- Azınlık yaratmak, bölgecilik ve ırkçılık yapmak, eşitlik ilkesine aykırı davranmak şeklindedir (Taşkın, 2008, s. 9-22).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde “Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü” İlkesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, siyasi partileri ülke sorunlarına ilişkin çözümlerin üretilmesinde görüşler sunan ve toplumun farklı kesimlerinin öneri ve taleplerini devlete ileten kuruluşlar olarak görmekte olup bunların kuruluş ve faaliyetleri açısından geniş güvencelerden yararlanması gerektiği fikrini benimsemiştir (Uygun, 2014, s. 632).

Anayasa Mahkemesi kararlarının aksine, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nce verilen kararlarda; siyasi partilerin mevcut siyasi sisteme uygun program ve tüzük belirlemek zorunda olmadığı ve devletin mevcut sistemini sorgulamak da dahil, çeşitli proje ve önerilerin görüşülmesinin demokrasinin esas unsurlarından biri olduğu hususları belirtilmiştir. Örneğin Mahkemeye göre, bir partinin anayasanın barışçıl yollarla değişmesini savunması, tek başına o partinin yasaklanması ya da kapatılması için yeterli görülmemektedir. Mahkeme, demokrasinin kendisine zarar vermemek koşuluyla, siyasi partilerce farklı siyasal programların tartışılmasını demokrasinin özüne uygun değerlendirmiştir (Hazar, 2018, s. 85).

Bu kapsamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) ile ilgili 30/01/1998 tarihinde verdiği kararında, anılan partinin tüzüğünde yer alan “*TBKP, Kürt sorununun, ortak menfaatler üzerine kurulmuş, eşit haklara ve demokratik yeniden yapılanma amacına dayanan, Türk ve Kürt halklarının gönüllü olarak bir arada yaşamasını sağlayacak barışçıl, demokratik ve adil bir şekilde çözülmesi için çalışacaktır*” ifadesini, ayrımcı ve ülke bütünlüğünü hedefleyen bir nitelikte görmemiş, aksine ülkenin karşılaştığı sorunları diyalog yöntemiyle çözmeye çalışmasını demokrasinin temel özelliklerinden birisi olarak nitelendirmiştir (ECLI: CE: ECHR: 1998: 0130JUD001939292, s. 56-57).

Benzer şekilde Mahkeme, Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) hakkında verdiği kararda da, partinin programında yer verilen ulusal ve dini azınlıkların kendi kaderini tayin etme hakkı ile ilgili göndermeyi demokrasiye aykırı bulmamıştır. Yüksek Mahkeme 08/12/1999 tarihli anılan kararında şöyle demektedir (ECLI: CE: ECHR: 1999: 1208JUD002388594):

“41. Anayasa Mahkemesi ayrıca ÖZDEP’i programında “Kürtler ve Türkler” olmak üzere iki ulusun belirtilmesi ve Türk ulusunun birliği ve Türk Devletinin toprak bütünlüğüne zarar verecek şekilde azınlıkların mevcudiyetine ve bunların kendi kaderini tayin etme haklarına gönderme yapma konusunda da eleştirmiştir.

Mahkeme, söz konusu metinler birlikte ele alındıklarında, temelde-demokratik kurallar çerçevesinde – “Türk ve Kürt halklarını kapsayan bir sosyal düzen” kurmak olan bir siyasi projeyi amaçladığını belirtmektedir. Programın başka yerlerinde “Özgürlük ve Demokrasi Partisi ülkenin kuruluşuna katılmış olan Kürt ve Türk halklarının gönüllü birliği için kampanya başlatmaktadır” ibaresi kullanılmıştır. ÖZDEP’in programında ayrıca “ulusal ve dini azınlıkların” kendi kaderini tayin etme hakkına gönderme yaptığı doğrudur; ancak bağlam içinde ele alındığında, bu kelimeler insanları Türkiye’den ayrılmaya teşvik amacına değil, teklif edilen siyasi projenin Kürtlerin özgür irade ile, demokratik şekilde ifade edilen izni ile desteklenmesinin gerektiğinin vurgulanmasına yöneliktir.

Mahkeme, anılan siyasi projenin Türkiye Devleti'nin mevcut ilkeleri ve yapıları ile uyumlu olmamasının demokratik kuralları ihlal etmediği görüşündedir. Demokrasi açısından herhangi bir zarara sebebiyet vermemesi kaydıyla, bir Devletin mevcut düzenleme şeklini sorgulayanlar da dahil olmak üzere, çeşitli projelerin önerilmesi ve görüşülmesi demokrasinin temel unsurlarındandır (bkz. yukarıda anılan Sosyalist Parti ve Diğerleri kararı, s. 1257, Madde 47). Aynı husus, ÖZDEP'in Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasına ilişkin teklifleri için de geçerlidir.”

Diğer taraftan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından 12/11/2003 tarihli Sosyalist Parti (SP) hakkında verilen kararda, siyasi söylemlerinde iki ulustan, yani Türk ve Kürt uluslarından bahsetmek suretiyle Anayasada siyasi partiler için öngörülen yasakları ihlal ettiği sonucuna varılmıştır. Anayasa Mahkemesince verilen söz konusu kararda, partinin bölücülüğü desteklediği ve toplumu bağımsız federal bir devlet kurmak için savaşılmaya teşvik ettiği sonucuna varılarak, bu hususun partinin kapatılması için haklı neden teşkil ettiği değerlendirilmiştir. Buna karşın, konunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşınmasıyla, anılan Mahkemece Sözleşmenin 11. maddesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir. AİHM bu kararda, söz konusu Partinin “Kürt ulusunun kendi kaderini tayin etme” ve “ayrılma hakları” gibi ifadelerinin, Türkiye’den ayrılmayı teşvik etmekten ziyade, önerilen federal sistemin, Kürtlerin özgür iradelerine dayalı rızaları olmaksızın oluşturulamayacağını vurgulamayı amaçladığı sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla Mahkeme, demokrasiye zarar verilmediği takdirde, devletin mevcut yapısını sorgulayıcı nitelikteki ifadeler de dahil olmak üzere, farklı siyasi programların önerilmesine ve tartışılmasına olanak tanınmasının demokrasinin özünü teşkil ettiği kanaatine varmıştır (ECLI: CE: ECHR: 2003: 1112JUD002648295).

Bununla birlikte, AİHM'nin içtihatları uyarınca; bir siyasi partinin, kanunda veya devletin hukuki ve anayasal düzeninde değişiklik yapabilmesinin koşullarından biri, bu amaçla başvuru yöntemlerinin yasal ve demokratik nitelik taşıması; diğeri ise, önerilen değişikliğin temel demokratik ilkelere uygun olmasıdır. Dolayısıyla Mahkemeye göre, demokrasiye aykırı nitelik taşıyan, demokrasiyi yıkmayı hedefleyen, demokraside tanınan hak ve özgürlükleri ihlal eden politikalar üreten veya şiddeti teşvik eden liderleri bulunan bir siyasi parti, söz konusu gerekçelere dayanılarak uygulanan yaptırımlara karşı Sözleşmenin sağladığı korumadan faydalanmayı talep edemez (Adalet Bakanlığı, 2015, s. 2).

AİHM'nin “Halkın Emek Partisi (HEP)/Türkiye” kararında; söz konusu partinin Anayasa Mahkemesince kapatılmasına gerekçe oluşturan self-determinasyon hakkı, Kürtçenin tanınması vb. taleplerin demokratik ilkelere aykırı olmadığı kanaatine varılarak, partinin Türkiye’deki demokratik sistemi yıkma amacı taşıyan politikalarının olduğu ve bu sebeple kapatılmasına karar verildiği hususlarının yeterince gerekçelendirilemediği belirtilmiştir. Zira AİHM’ne göre, ancak çok ağır ve ciddi durumlarda siyasi partilerin kapatılması yaptırımının uygulanması gerekmektedir. Sonuç olarak, örgütlenme özgürlüğünün engellenmesinin demokratik ilkelerle bağdaşmadığı görüşünde olan AİHM, HEP’in kapatılmasının Sözleşmenin 11. maddesinin ihlali olduğu kararına varmıştır (ECLI: CE: ECHR: 2002: 0409JUD002272393).

Öte yandan, AYM'nin, terör örgütü PKK ile aynı siyasi hedeflere sahip olduğu ve parti yöneticilerinin açıklamalarının PKK'nın terör stratejisine hizmet ettiği gerekçeleriyle 2009 yılında kapatılmasına hükmettiği DTP hakkında AİHM tarafından 12.01.2016 tarihinde verilen kararda; Türkiye'nin, Sözleşmenin toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11.

maddesini ve özgür seçimlerle ilgili 1. Protokolün 3. maddesini ihlal ettiğine hükmedildi (ECLI: CE: ECHR: 2016: 0112JUD000384010). Bununla birlikte AİHM, AYM'nin, DTP'nin PKK'nın faaliyetlerine açık bir şekilde mesafe koymayarak teröre ve dolayısıyla şiddete destek verdiği yönündeki değerlendirmesini haklı bulmuş, parti üyelerinin bazı faaliyetlerinin cezai anlamda suç teşkil edebilecek nitelikte olduğunu da göz ardı etmemiştir. Buna karşın Mahkeme, şiddete dolaylı olarak destek vermenin her durumda parti kapatılmasını haklı kılmayacağı kanaatine vararak, anılan Partinin temelli kapatılmasının izlenen amaçlarla orantılı olarak kabul edilemeyeceğine karar vermiştir (Hazar, 2018, s. 92).

“Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü” İlkesine Aykırılık Nedeniyle Verilen Kapatma Kararlarının Demokrasi Açısından Değerlendirilmesi

Demokrasi rejimlerinde siyasi partilerin yanı sıra bunları denetleyen kurumlar da büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde Anayasa Mahkemesi, demokrasinin unsurlarına aykırı düşen eylemlerde bulunan ya da bunlara teşebbüs eden siyasi partilerin denetlenmesinde rol oynayan kurumdur. Kural olarak siyaset üstü bir kurum olan Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma davalarında verdiği kararlar kimi yazarlarca, demokrasinin unsurlarının devletin merkez ideolojisine hizmet eder şekilde değerlendirdiği yönünden eleştirilmiştir.

Işık'a göre; AYM tarafından Kürt ve benzeri etnik veya mezhepsel hareketlere dayanan siyasi partilerin kapatılmasında, son dönemlerde toprak kaybı yaşayan Osmanlı Devleti'nin "bölünme korkusu" ve bu durumun devletin benimsediği ilkelere yansıtılması hususları önemli rol oynamıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra merkez/çevre eksenli demokrasi tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu tartışmada, vesayet kavramı demokrasi ile birlikte değerlendirilmiş ve sıradan çoğunluğun yani çevrenin kendi çıkarlarını bilmesinin ve savunmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla toplumdaki siyasal eliti temsil eden merkez, üstün yetenekleri ve bilgileri sayesinde toplumu yönetmeye layık görülmüştür. 1960 askeri darbesinden sonra kurulan Anayasa Mahkemesini de söz konusu vesayet kurumlarının başında gören bu düşünceye göre, anılan Mahkeme siyasi parti kapatma davalarında demokratik özgürlükler karşısında otoriteyi, bireyler karşısında ise devleti korumayı tercih ederek resmi ideolojiyi merkezine koymuş ve böylece demokrasiden uzaklaşmıştır (Işık, 2012, s. 415-419).

Buna karşın, Anayasa Mahkemesi her ne kadar hukuki bir kurum olsa da, siyasal alana giren konulara dair davalara da baktığı için, Mahkemenin verdiği kararların siyasi nitelikte olabileceğini öne süren düşünceler de mevcuttur. Ancak Mahkeme bu fonksiyonunu yerine getirirken siyasal alanın sınırlarını belirlemiş olup bunlar; Türk milliyetçiliği, Atatürk milliyetçiliği, laiklik, Türklüğün maddi ve manevi değerleri, Devletin ülkesi ve milletiyile bölünmez bütünlüğü, Atatürk devrimleri, sınıf egemenliği ve azınlık yaratma yasağıdır (Gülsoy, 2001, s. 58).

Sonuç

Günümüzde temsili demokrasinin yapı taşı olan ve demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez unsuru olarak ifade edilen siyasi partilerin, ülkedeki siyasi iradenin oluşumunda ve gelişiminde önemli etkileri olmuştur. Nitekim siyasal yaşama katılımı ve karar alma sürecini etkilemesi ile siyasi iktidarın kullanılmasında aktif rol oynaması bakımından siyasi partilerin çağdaş demokrasilerdeki yeri çok önemlidir. Dolayısıyla demokrasiyi siyasi partilerden ayrı düşünmek

olanaksızdır. Siyasi partilerin söz konusu özellikleri nedeniyle demokrasi açısından önemi, Neumann'ın "çağdaş siyasi yaşamın kanalları" benzetmesinde ifadesini bulmuştur (Neumann'dan aktaran Erdoğan, 2016, s. 60).

Bununla birlikte, siyasi partilerin demokrasiyi yaşatma ve geliştirme özelliklerinin yanı sıra, onu yok etme ihtimali de bulunmaktadır. Bu nedenle, siyasi partiler yer aldıkları siyasal yaşamda üstlendikleri rolde, demokrasiye bağlılıktan ödün vermemeli ve varlık sebeplerinin demokrasi olduğunu dikkate alarak bu doğrultuda hareket etmelidir.

Türkiye'de siyasi partilere ilk olarak 1961 Anayasası'nda sağlanan güvence ve yasaklara, 1982 Anayasası ve diğer yasal düzenlemelerle devam edilmiştir. Günümüzde pek çok siyasi parti, mevzuatta yer alan söz konusu düzenlemeler uyarınca kapatma yaptırımını ile karşı karşıya kalmıştır (Uslu, 2020, s. 594-606).

Siyasi partilerin kapatılması kararı ile birlikte, siyasi parti ve üyeleri açısından birtakım sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararının Resmi Gazete'de yayımlanması ile birlikte partinin hukuki varlığı ve Anayasal güvencesi sona erer. Dolayısıyla tüzel kişiliğini kaybeden parti, mevzuatla tüzel kişilere ve siyasi parti gruplarına tanınmış haklardan yoksun kalır (Şimşek, 2007, s. 54). Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan siyasi partinin bütün malları Hazineye geçer (SPK m.107) ve kapatılan siyasi parti bir başka ad altında kurulamaz (SPK m. 95).

Ayrıca, Anayasanın 69/9. maddesine göre; bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar. Anayasadaki söz konusu hükme paralel olarak Siyasi Partiler Kanununun 95. maddesinde de hüküm bulunmakta olup ilave olarak anılan maddede; siyasi partilerin bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremeyecekleri hükme bağlanmıştır. Anılan Kanunun 95. maddesi ile getirilen söz konusu yasağın, bağımsız milletvekili adayı olamamayı da kapsadığı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, bahsi geçen yasağın, Anayasanın 69/9. maddesinde yer alan hükmün konuluş amacı göz önüne alındığında, partinin kapatılmasına sebep olanların sonradan milletvekili seçilerek tekrar siyasi hayatta aktif rol almalarına izin verilmediği şeklinde yorumlanmaktadır (Teziç'ten aktaran Akyazan, 2006, s. 266).

Öte yandan, Türkiye en çok siyasi parti kapatma davası olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, Anayasa ve yasalarda yer alan siyasi parti kapatmaya ilişkin düzenlemeler, siyasi partilerin özgürce faaliyette bulunmalarını engellediği ve demokrasiye ters düştüğü gerekçeleriyle pek çok yazar tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca, Anayasa ve SPK'da yer verilen siyasi parti kapatma nedenlerinin yoruma açık hükümler içermesi, siyasi partilerin kapatılması hususunda Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince verilen kararlarda pek çok farklı içtihadın oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Anayasa Mahkemesince mevzuatta siyasi partiler için öngörülen yasakların katı bir şekilde yorumlanması ile birlikte verilen kapatma kararlarının çoğunda Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararı verilmiştir. Zira AİHM, siyasi partilerin ancak demokrasiye zarar verdiklerinin ya da bu amaçla hareket ettiklerinin tespiti halinde kapatılmaları

gerektiğini belirterek, partilerin sistemi değiştirmeye yönelik düşüncelerinin, demokrasinin özüne zarar vermediği takdirde makul karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Aksine uygulamalar ve yaptırımlar, anılan Mahkemece verilen kararlarda hak ve özgürlük ihlali olarak değerlendirilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin bölünmez bütünlük ilkesine aykırılık nedeniyle açılan siyasi parti kapatma davalarında özgürlükçü bir yaklaşım yerine parti kapatma yaptırımını uygulaması, demokratik yaşam için zorunlu bir unsur olan siyasi partilerle ilgili siyasal alanın daraltıldığına dair bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce verilen kararlarda ve uluslararası düzenlemelerde, yasaklayıcı ve sınırlandırıcı yaptırımların en son çare olarak uygulanıp demokrasiyi zedelemeyecek nitelikte kararlar verilmesi önerilmiş, “ifade özgürlüğü” kapsamında kalan görüşlerin cezalandırılması yerine, şiddet ve terör noktasına gelmiş faaliyetlerde kapatma yaptırımının uygulanması gerektiği değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesinin yukarıda izah edilen “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine ilişkin verdiği siyasi parti kapatma kararlarında ve söz konusu ilkenin yorumlanmasında çağdaş ve çoğulcu demokrasinin gerektirdiği ölçütlerin yakalanması hususu; kararların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarıyla uyumlu hale getirilmesi ve Anayasa Mahkemesinin sahip olduğu yargısal denetim gücünün hiçbir koşulda askeri, bürokratik, iktisadi, siyasi ve birtakım grupların çıkarları ile tercihleri doğrultusunda araç haline getirilmemesi yönünden önem arz etmektedir. Ne var ki, gerek “Demokratik Devlet İlkesi”, gerekse de “Devletin Ülkesiyle ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi” Anasamızda bulunan devletin temel nitelikleri içerisinde yer alan iki önemli ilkedir. Her iki ilkenin dengeli bir şekilde bağdaştırılarak hayata geçirilmesi noktasında AYM'nin işlevi yadsınamaz. Diğer taraftan klasik liberal anlayışta demokrasinin halkın kendisi için belirleyici kararları yine kendisinin alması ve bu noktada düşünce ve kanaat serbestisini içeren anlamı önemlidir (Holden, 1988, s. 14). Ancak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını etnik kökenlerine göre ayırma, ülkenin bir veya birden fazla bölgesi için siyasi özerklik talepleri vs. de “ifade hürriyeti” gerekçesiyle yaptırımsız bırakılmamalıdır. Siyasi partiler daha çok demokrasinin işlerliğine yönelik konularda yapıcı hareket etmeli, ayrıştırıcı dilden uzak durmalıdır.

Kaynakça

- Adalet Bakanlığı. (2015). Siyasi parti ve dernekler, 1-12. Erişim adresi: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Political_parties_TUR.pdf
- Atar, Y. (2019). Türk anayasa hukuku. Ankara: Seçkin.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (1999). ÖZDEP/Türkiye kararı, (23885/94). 1-16. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-125311>
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (1998). Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri/Türkiye kararı, (Başvuru no: 133/ 1996/ 752/ 951), 1-16. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-141580>
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2002). Halkın Emek Partisi/Türkiye kararı, (Başvuru no: (22723/93, 22724/93 ve 22725/93), 1-12. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-60416>

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2003). Sosyalist Parti/Türkiye kararı, (Başvuru no: 26482/95), 1-8. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-124862>
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2016). Demokratik Toplum Partisi ve Diğerleri/Türkiye kararı, (Başvuru no: 3840/10, 3870/10, 3878/10, 15616/10, 21919/10, 39118/10 ve 37272/10), 1-12. Erişim adresi: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-164428>
- Akyazan, A. E. (2006). 1982 Anayasası'na göre siyasi partilerin kapatılması, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 65, 247-276. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2006-65-249>
- Coşar, V. A. (2009). Siyasi partilerin yasaklanması ile ilgili venedik kriterleri, *Ankara Barosu Dergisi*, 67(2), 123-126. Erişim adresi: <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2009-2/11.pdf>
- Çam, M. (2017). *Anayasa Mahkemesi kararlarında siyasi partilerin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırılık sebebiyle kapatılmasının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Erdoğan, D. (2016). Siyasi partilerin temsili demokrasi üzerindeki etkileri, *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(3), 59-74. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/726935>
- Dinler, V. (2003). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve siyasi partiler* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Duman, İ. H. (2001). Devletin ulusu ve ülkesiyle bölünmez bütünlüğü ve bu gerekçe ile hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2001(2), 479-504. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2001-20012-815>
- Ercan, M. S. (2016). Anayasa Mahkemesi kararları ışığında siyasi parti yasakları, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 49-70. Erişim adresi: https://en.medipol.edu.tr/Document/Galeri/Dokuman/hukuk_dergisi/mehmet_sercan_ercan_2016_1_2.pdf
- Hazar, Z. (2018). *Siyasi partilerin kapatılması ve demokratik toplumda gereklilik ilkesi: avrupa insan hakları mahkemesi kararları çerçevesinde bir inceleme*, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 3(1), 73-106. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/428236>
- Heper, Y. (2014). *Anayasa Mahkemesi kararlarında devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Holden, B. (1988). *Understanding liberal democracy*, New York: Prometheus Books.
- Gözler, K. (2000). *Türk anayasa hukuku*, Bursa: Ekin.
- Gözler, K. (2009). Üniter devlet ve demokratik açılım, *Türkiye Günlüğü*, 99, 81-89. Erişim adresi: <http://www.anayasa.gen.tr/acilim.htm>

- Gülsoy, M. T. (2001). Anayasa Mahkemesi kararlarında ölçü-norm ve siyasal alanın sınırı olarak başlangıç ilkeleri, *Liberal Düşünce Dergisi*, 6(22), 46-58.
- Kaya, S. B. (2016). Anayasa Mahkemesi'nin laiklik ve bölünmez bütünlük ilkeleri ve hegemonik koruma tezi ekseninde siyasi partilere yaklaşımı ve çağdaş çoğulcu demokrasilerde siyasi partilerin önemi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 122, 9-46. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-122-1540>
- Koçak, M. (2003). *Siyasi partiler ve 1982 Anayasasına göre siyasi parti yasakları ile parti yasaklarına aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar (Yüksek lisans tezi)*. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Işık, H. M. (2012). *Anayasa Mahkemesi kararlarında devletin resmi ideolojisi*, Ankara: Adalet.
- Loewenstein, K. (1937). Militant democracy and fundemantel rights, *The American Political Science Review*, 11(3), 417-432. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/1948164?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Lipson, L. (1981). *The great issues of politics: An introduction to political science*, New Jersey: Prentice Hall College Div.
- Öztürk, N. K. (2018). *Anayasa hukuku*, Ankara: Seçkin.
- Şimşek, E. (2007) *Anayasa Mahkemesi kararları çerçevesinde türkiye'de siyasi partilerin kapatılması rejimi ve demokrasi ilkesi açısından değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi)*. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Taşkın, Ş. C. (2008). Siyasi partilerin kapatılması, *Bursa Barosu Dergisi*, 32(84), 9-22. Erişim adresi: <https://www.bursabarusu.org.tr/Home/KbDownload/bursa-barosu-dergisi-sayi-84>
- Uslu, F. (2019a). *Anayasa hukukununun 99 konusu*, Ankara: Adalet.
- Uslu, F. (2019b). *Anayasa hukuku çalışma ve pratik kitabı (2. bs.)*. Ankara: Adalet.
- Uslu, F. (2020). *Bütün konularıyla anayasa yargısı dersleri (3. bs.)*. Ankara: Adalet.
- Uygun, O. (2014). *Devlet teorisi*, İstanbul: On İki Levha.
- Uygun, O. (2000). Siyasi partilerin kapatılması rejiminin avrupa insan hakları sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmesi, *Anayasa Yargısı*, 17, 256-273. Erişim adresi: https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/uygun.pdf
- Yavuz, E. & Özgül, M.E. (2016). 1982 sonrası Anayasa Mahkemesinin verdiği siyasi parti kapatma kararlarının demokratikleşme bağlamında incelenmesi, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(4).
- Yiğit, U. (2008). Siyasi partilerin temelli kapatılması ile kapatılması arasındaki farklar ve kapatılan partilerin yeniden açılması, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 75, 165-176. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-75-405>.